

آسیب شناسی ادبیات دفاع مقدس

منیر السادات موسوی

چکیده:

آنچه جنگ تحمیلی هشت ساله ایران را با همه جنگ‌های جهان متمایز کرده است، درونمایه و محتوای این جنگ بوده است و آن درونمایه توانسته است شکلی حماسی و بی‌نظیر به این جنگ ببخشد.

آنچه امروز به عنوان ادبیات می‌شناسیم، مجموعه آثار مکتوب شامل شعر، نثر و آثار شفاهی شامل مثل‌ها و ضرب‌المثل‌های عامیانه و قصه‌هایی است که در هر محیط رنگ و شکل محیطی به خود می‌گیرد. آنچه در این مقال مورد نظر است ادبیات محض و به معنی اخص داستان و رمان است و آنچه به شکل خاص از آن صحبت خواهیم کرد، ادبیات دفاع مقدس می‌باشد که نوعی از ادبیات حماسی و جنگی است.

کلید واژه:

جنگ تحمیلی-مقاله پایداری-دفاع مقدس-ادبیات جنگ-ادبیات ضد جنگ-ادبیات دفاع مقدس-سلاح‌های مخرب

چه جنگ تحمیلی هشت ساله ایران را با همه جنگ‌های جهان متمایز کرده است، درونمایه و محتوای این جنگ بوده است و آن درونمایه توانسته است شکلی حماسی و بی‌نظیر به این جنگ ببخشد.

آنچه امروز به عنوان ادبیات می‌شناسیم، مجموعه آثار مکتوب شامل شعر، نثر و آثار شفاهی شامل مثل‌ها و ضرب‌المثل‌های عامیانه و قصه‌هایی است که در هر محیط رنگ و شکل محیطی به خود می‌گیرد. آنچه در این مقال مورد نظر است ادبیات محض و به معنی اخص داستان و رمان است و

آنچه به شکل خاص از آن صحبت خواهیم کرد، ادبیات دفاع مقدس می‌باشد که نوعی از ادبیات حماسی و جنگی است.

در شکل جهانی با دو نوع ادبیات که ادبیات جنگ و ادبیات ضد جنگ نامگذاری شده است مواجهیم. ادبیات جنگ در جهان به شکل امروزی رمان و داستان کوتاه بعد از دو جنگ جهانی شروع شد و نویسندگان از کشورهای درگیر جنگ دیده‌ها و شنیده‌های خود را به شکل مکتوب و با عنوان داستان‌های کوتاه یا رمان به مخاطبان جامعه جهانی ارائه دادند. پس از آنها نویسندگانی ظهور کردند که ادبیات غرب را به عنوان ادبیات ضد جنگ در قالب‌های رئالیستی، ناتورالیستی یا پست مدرن و هذیان‌گویی‌های مبتدل شخصی تبدیل کردند که این شکل نویسندگی آفتی شد برای اخلاق و داشته‌های ادبی مغرب زمین.

ادبیات جنگ به شکل حماسی و جهان‌پسند و از نوع پهلوانی آن ابتدا از ایللیاد و ادیسه هومر یونانی در غرب آغاز شد و در شرق ادبیات حماسی به شکل عالی و همه‌پسند و افتخار آفرین در شاهنامه فردوسی ارائه شد.

ادبیات حماسی از آنجا که با روح بلند و سرشار از پاکی و عدالت خواهی همراه هستند در همه تاریخ ماندگار می‌شوند و نمونه عالی آن همانا شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی و ایللیاد هومر است. اما ادبیات حماسی در شرق شکل دیگری پیدا کرد. پس از ظهور اسلام و حماسه کربلا نوع دیگری از حماسه متعالی به بشریت عرضه شد و آن نوعی بی‌نظیر از جنگ بود. رشادت‌های حق طلبانه و ایثار و از خود و خانواده گذشتن در آن حماسه، دلیل بر بی‌همتایی آن حماسه است که حماسه سازان آن، فرزندان خاندان رسول مکرم اسلام بودند. حماسه ظهر عاشورا نه تنها حماسه‌ای درخور بیان همیشگی برای مسلمانان بلکه الگویی برای حق طلبان جهان بود که به حق، توانست سر مشقی باشد برای یک دفاع هشت ساله از سرزمینی که به نام اسلام و تأسی از حماسه کربلا آغاز شده بود و به همین دلیل دفاع مقدس نام گرفت و در این زمان ادبیاتی شکل گرفت که ادبیات دفاع مقدس نامیده شد.

حماسه سازان و شخصیت‌های حقیقی و افسانه‌ای حماسی از محبوبیت عام برخوردارند و اگر در جامعه‌ای جنگی رخ دهد درگیر شوندگان در جنگ به هر شکل خود را موظف می‌دانند از عزت و شرافت خود و میهن خویش دفاع کنند. در هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران اسلامی که همه مستکبران جهان به نوعی در آن دخالت داشتند. یک ملت به تنهایی و مظلومانه ایستاد و از کیان خود دفاع کرد. حال اگر در ادبیات این ملت به دنبال ردی از آن حماسه‌ها بگردیم باید به خاطرات شفاهی جنگ دیده‌ها و حضور یافتگان در جبهه‌ها رجوع کنیم تا بتوانیم آنها را برای نسل‌های آینده ثبت کنیم.

ادبیات دفاع مقدس در سال‌های اولیه آغاز جنگ به صورت سرودها، داستان‌های کوتاه و نقل خاطرات به شکل مستقیم یا استفاده از دفترچه خاطرات رزمندگان و یادداشت‌های به جا مانده از شهدا شکل گرفت؛ اما هنوز در تلاطم جنگ ادبیات به شکل کامل آن را شاهد نبودیم. پس از پایان جنگ و به دست آمدن فرصت برای رزمندگان و جنگ دیده‌ها، قلم‌هایی به کار افتاد تا خاطرات و دیده‌ها و شنیده‌ها را به داستان و رمان تبدیل کنند. اما از آنجا که هیچیک از آنها از آموزش‌های کلاسیک و تجربه نوشتن برخوردار نبودند، آثار داستانی سال‌های ابتدایی پس از جنگ شکل خاطره و خام داشت. با ظهور حوزه هنری و گرد آمدن علاقه‌مندان به نویسندگی در ژانر و موضوع جنگ و آموزش‌های ابتدایی آثاری نو پدید آمد و این روند تا امروز ادامه دارد.

در سال‌های اخیر بنیادها و ارگان‌هایی به عنوان متولیان ادبیات دفاع مقدس پا به عرصه نهادند و با تشکیل گروه‌هایی به ثبت و ضبط خاطرات دفاع مقدس پرداختند و با سفارش‌هایی برای نوشتن رمان و مجموعه داستان توانستند تا حدی جایگاه ادبیات دفاع مقدس را در جامعه نمایان کنند. در کنار این بنیادها، نویسندگان مستقل و علاقه‌مند به حوزه دفاع مقدس نیز به شکل خود جوش در این زمینه آثاری ارائه داده‌اند.

آنچه ادبیات دفاع مقدس در جامعه ما را از ادبیات جنگ و ضد جنگ در جهان جدا می‌کند، محتوا و درونمایه این ادبیات است. در همه جهان جنگ، جنگ است و از سلاح‌های مخرب و مرگ آور برای شکست دشمن استفاده می‌شود و در همه جهان جنگ همراه با زخم و معلولیت و مرگ است. اما آنچه جنگ تحمیلی هشت ساله ایران را با همه جنگ‌های جهان متمایز کرده است، درونمایه و محتوای این جنگ بوده است و آن درونمایه توانسته است شکلی حماسی و بی‌نظیر به این جنگ ببخشد و نام دفاع مقدس را شایسته آن سازد.

جنگ و هجوم دشمن تا خرخره مسلح، با حامیان جهانی به ملتی که تازه از انقلاب برپاخاسته و در تحریم جهانی قرار دارد نوعی خاص از جنگ و دفاع را آفرید و آن اتکا به مردانی بود که از مرگ نمی‌هراسیدند و مرگ برای آنان افتخار و زندگی جاودان بود. این نوع خاص از انسان که بر این تکه از زمین خداوند به پا خاست تا از سرزمین خود و انقلاب خود دفاع کند شایسته ادبیاتی است که بتواند، آن همه حماسه هشت ساله را به رخ جهانیان بکشد و حال این ادبیات باید از چه آفت‌هایی در امان بماند که از آسیب ادبیات بازاری و آلودگیهای اخلاقی ادبیات دیگر نقاط جهان در امان بماند، مقوله‌ای است که ما آن را آسیب‌شناسی ادبیات دفاع مقدس می‌نامیم. ادبیاتی که آینه جنگی هشت ساله باشد، با انسان‌هایی خاص و تفکرانی ناب.

آنچه به اطمینان می‌توان گفت بزرگترین آسیب را به ادبیات دفاع مقدس وارد خواهد ساخت؟ شبیه سازی ادبیات دفاع مقدس است با نوع ادبیات جنگ در غرب و یا الگو گرفتن از شخصیت رمان‌های جنگی غرب است و ساختن قهرمانانی که از فرهنگ و اعتقادات و ایمان مذهبی به دور بوده‌اند، یا آفریدن شخصیت‌هایی که ضعف و زبونی را به نمایش بگذارند. برای نویسندگانی که از نسلی به عرصه ادبیات قدم خواهند گذاشت که جنگ را ندیده و آن را تجربه نکرده‌اند، این آسیب جدی تر خواهد بود، زیرا آنان برای خلق یک داستان و رمان به ذهن خویش یا ادبیات جنگ در جهان که به وفور بازار ادبیات را قبضه کرده‌اند رجوع خواهند کرد. به همین دلیل است که لزوم ثبت خاطرات و پژوهش و تحقیق در سلوک و رفتار خاص رزمندگان در عملیات و در زمان استراحت و تفریحات و آموزش‌های آنها یک همت جدی را می‌طلبد. نسخه برداری و شبیه نویسی از رمان‌ها و ادبیات غرب بزرگترین آفت برای ادبیات دفاع مقدس خواهد بود که در آینده شاهد چالش‌هایی در این زمینه خواهیم بود. ولی باید همت کرد و به دور از تعصبات گروهی و نویسندگی، تمامی آنچه را در زمینه دفاع مقدس نوشته می‌شود موشکافی کرد و مانع از ورود ادبیات بازاری و بی محتوا به خانواده ادبیات دفاع مقدس شد. باید از آنچه به دور از هویت ملی، آموزه‌های مذهبی و آنچه روح حماسه را برای نسل آینده بی رنگ می‌سازد پرهیز کرد. باید ادبیات دفاع مقدس همچون کتابی مقدس، حامل آمل و آرزوها و داشته‌ها و خواسته‌های نسلی باشد که آن حماسه هشت ساله را آفرید و برای حفظ آن آرمان‌ها از هستی خویش گذشت.